

אתר דעת - מכללת הרצוף

ד"ר פנחס רוזנבלט

רצף ומרד

[א]

הרצף הוא תכונת יסוד של כל תרבות אנושית, המאפשרת את מסירתה מדור לדור ומונעת את הצורך לחדשה בכל תקופה. חשיבות יתר יש לתכונה זו ביהדות, כי קורות העבר וציוויו אינם משמשים רק לזכירה בהווה, אלא, כפי שנמסר לנו, עיקר משמעותם היתה מכוונת **להווה**. חידוש החוויה של היציאה ממצרים, של העמידה לרגלי הר סיני או של האבל על חורבן ירושלים, הם יסודות **בסיסיים** לתוכן היהדות. "והיה כי ישאלך בנך מחר לאמר: מה זאת — ואמרת אליו . . .". (שמות יג, יד); "מה העדת והחקים והמשפטים אשר צוה ה' אלהינו אתכם?" (דברים ו, כ); "זכר ימות עולם — בינו שנות דר ודר — שאל אביך ויגיד — זקניך ויאמרו לך" (דברים לב, ז); "ושוננתם לבניך ודברת בם" (דברים ו, ז).

על מסורת חיה זו והעברתה מאב לבן, היתה היהדות מבוססת. החינוך היהודי היה ראש לכל חינוך במסגרת **המשפחה**. על כך נרמז במקרא: "כה תאמר **לבית יעקב**" (שמות יט, ג), "בית יעקב לכו ונלכה באור ה'" (ישעיה ב, ה). ושאלה נשאלת, מדוע מזכירים את יעקב ולא את אברהם או את יצחק בהקשר לזה, אולם אצל יעקב מלכתחילה מיוחס ומוגדר הבית לאל ("בית אלי") — בניגוד ל"בהר ה' יראה" שאצל אברהם ול"יצא לשוח בשדה" אצל יצחק — שזו לפי המסורת תפילה. אצל שניהם היתה ההתגלות אישית, ואילו אצל יעקב שימשה יסוד **לבית**, למשפחה עניפה, וכשהוקם בית ספר, הרי היה זה כחלק של בית המדרש ובית הכנסת בהם התכנסו המבוגרים. כמו ששמש מעיד עליהם עד היום (סקולה, shul, school, גם כבית כנסת).

אלה הם רעיונות נעלים, שאמנם היה להם תוקף רב ביהדות במשך הדורות. אך כבני החברה המודרנית חייבים אנו לשאול את עצמנו: כלום יש להם כיום עדיין אותו תוקף שהיה להם בעבר? האם עדיין משמשים האבות את הדוגמא ומנחים בדרך כלל את

אתר דעת - מכללת הרצוג

ד"ר פ' רוזנבלט

הדרך לבנים בחברתנו ? ולא זו בלבד, אלא אין להתעלם מן המתח שהיה קיים בהכרח בכל הדורות בין האבות והבנים בעמים ובעמנו. כי הרי ההורים מייצגים את המסורת ואת הנסיון, והבנים את הכוח ואת עודף המרץ. מתח ביולוגי זה חשיבותו מרובה, ביחוד כשמדובר על מורשת בעלת יעוד ואורח חיים מחייב. ואמנם אף במקרא נתקלים אנו בניגוד זה שבין הדורות. אברהם מול תרח, לפי המסורת גם בני משה לא היו ראויים ליורשו, ודומה לכך הנאמר על בני עלי ובני שמואל (שמואל-א ב, יב ; שמואל-א ח, ה). יודעים אנו גם על דרכם של בני רוב מנהיגי העם בתקופה המודרנית (בני : משה מנדלסון, הרצל, אחד העם, דובנוב ובני גדולי הסופרים. ראה את ספרו של י' רמבה על נושא זה). אך מאידך גיסא נזכרת העובדה — לפעמים על סמך רמזים במקרא — שבני גדולי הרשעים בישראל ובעמים עשו תשובה, ומהם גם שנתגירו ולמדו תורה : בני קרח, בני בניו של סיסרא, בני בניו של המן, בני בניו של סנחריב (גיטין, נז ע"ב). ובימינו היו מקרים של בני נאצים שאף נתגירו ונתיישבו בארץ.

הרקע הכללי לכך הוא סביר : כשם שכל חברה שונה מזולתה, גם כל אדם שונה מחברו, ומה גם דור האבות מדור הבנים. אמת היא שהאבות רוצים כי בניהם ימשיכו בדרכיהם, אך עם זה, קביעת דרכו של האדם אינה רק או בעיקר שאלה של ידע, אלא עניין של הרצון הניזון ראש לכל מחוויותיו ומרגשותיו של הצעיר, שאינם נמסרים להעברה, אלא נובעים ממכלול הנסיבות הכלליות והאי-שיות של הצעיר. אם, דרך משל, האבות בדור הקודם מרדו באורח חיהם הגלותי של ההורים ונכספו לארץ, לעבודה גופנית, לחברה מתוקנת, למדינה עברית, הרי בעיני בניהם שנולדו בארץ כל אלו הם **נתונים טבעיים** ומובנים מאליהם.

דוגמא מאלפת לכך : באחד העתונים הופיעה כתבה על בני הדור השלישי של דגניה, אשר נפשם חושקת בלימודים ולאן דווקא בעבודה גופנית, שהיתה משאת נפשם של סביהם. זה תהליך טבעי. הבנים, שגדלו כאן, אינם יכולים לתאר בדמיונם חיי גלות או חיים בלי מדינה עצמאית. מלבד השוני של נתונים, הרי השאיפה שכל צעיר היא להיות עצמאי ולהשתחרר מסמכות אביו, ולא פעם נוטה הוא לחשוב באופן טבעי שהעולם מתחיל בו, ומה גם בחברתנו המשתנית באופן כה מהיר, עד שהידע של אתמול נתיישן תוך מספר מועט של שנים. בנסיבות אלה שוב אין ההורים יכולים

אתר דעת - מכללת הרצוג

רצף ומרד

לשמש דוגמא, ולא זו בלבד, אלא שבניהם מתמצאים בהם לעיתים יותר מהר מאשר ההורים. חריף במיוחד הוא פער "הפוך" זה של הדורות אצל יוצאי עדות ארצות ערב, בהן הסמכות שהיתה מוחלטת קודם, נתפוררה, ועל ידי כך נתערער במידה רבה גם כל סולם הערכים אצל צעירים רבים. דווקא בני שכבות אלה אשר גלשו באופן כה פתאומי לאקלים רוחני וחברתי אחר, היו זקוקים לאווירה ביתית שבכוחה לעצב את חייהם. אין להתפלא, איפוא, על התוצאות ההרסניות של מצב זה. אך גם במשפחות רבות, ביחוד משפחות אמידות של הישוב הוותיק, המצב אינו טוב בהרבה. ההורים העייפים אינם דואגים בביתם לבניהם, אלא לבילוייהם חסרי התוכן והמשמעות (כמו משחקי קלפים, ראיית סרטי אלימות וכיוצא באלה) ולהתפרקותם. "התפטרו מתפקידם", כפי שפעם קראו לזה. המשפחה, במקום להיות משולבת בחברה כללית ומחנכת, הפכה לתא אטום ומבודד בחברה ההישגית. מציאותן של משפחות בודדות, אשר שמרו על סגולתן המחנכת, רק מאשרת תוקף הכלל.

[ב]

אולם גם **בית הספר** — ביחוד זה העל יסודי, בו שוהה הילד בשנותיו הקריטיות, רחוק ביותר מלמלא את החלל הריק שנוצר יותר מאשר לפנים עוסק הוא בהקניית חומר עצום של ידע, שהולך ומתרבה ומשתנה כמעט יום יום; דרך הלימוד היא בשיטות מיושנות — כמעט בלי חינוך ובלי להכשיר את הצעיר לחשיבה, לביקורת ולשיפוט עצמאי. כמעט כולו מרוכז להגיע להישגים, לידע של פרטים, שלרבים מהם אין שום משמעות לחיי הצעירים. רק באחרונה מדברים על כך שיש להשתדל לשנות שיטות אלה. והרי בעצם צריכה היתה להיות שניות במעמדן של המחנך. מצד אחד הוא שליח של החברה, ועליו לחנך את הצעיר להזהרות אתה ועם מסורתה, אך מצד שני, כל חינוך באשר הוא צריך להיות מכוון להגשמה של ערכים, של אידיאות שאינן קיימות בצורה זו, ולכן עליו להילחם במידה מסוימת נגד המציאות הקיימת. אמר אחד מהוגי הדעות של תורת החינוך, כי ההתקדמות מושגת דרך כלל על ידי המיעוט המורד. כל מחנך צריך דרך כלל למצוא לעצמו את הקו המנחה את גישתו בין שני קטבים אלה.

אתר דעת - מכללת הרצוג

ד"ר פ' רוזנבלט

[ג]

בתקופות של יציבות יחסית, או בחברה בעלת תרבות וטכנולוגיה לא מפותחות לא יהיו השינויים והמתחים כה רבים ומהירים, מה שאין כן, כאמור, בתקופתנו. מכאן חוסר כוח המסורת. ואצלנו מתווספים על ידי התערערות של האמונה ושל ערכים יציבים אחרים ועל ידי מיזוג גלויות עוד גורמים המביאים לידי אי יציבות וחוסר ביטחון. על ידי כך באים לתחושת ניכור אצל כל אדם, וביחוד הצעיר, אפילו מיטשטשים בקיעים אלה לעיתים על ידי שעת חירום. מכאן כוח המשיכה של תרבות נוער על סממניה השונים. גם אצלנו יש בכל אלה משום מחאה על חוסר הכנות של חברת המבוגרים או אות לפרישה ממנה. כך הג'אז, שיש בו מן הניגוד החריף לכללי המוסיקה הקלאסית; כך גידול השיער, או האופנה ללכת יחפים או בלבוש בלוי וכיוצא בכל אלה. בכך מבטא הצעיר את סירובו ללכת בתלם של חברת המבוגרים ורצונו להיות נונקונפורמי, על אף שעל ידי כך צומחת — גם במובן מסחרי — תעשייה נושאת רווחים ואופנה של "מוחים" צעירים (על פי הסרט "וודסטוק"). אך מן הצד האחר עתה יותר מאשר כל תקופה אחרת מוטל על הצעיר להשתלב בחברה סבוכה המאופיינת על ידי התחרות קשה ואשר דורשת ידע והתמחות רבה.

בניגוד לדורות קודמים אין הבדלי האידיאולוגיות מציינים את הניגודים בין הדורות, אולי אף אין חילוקי דעות בתחום זה; ובכל זאת מאפיין חוסר הבנה את היחסים שבין שני הדורות. לא פעם אמרו ההורים: הרי נתנו לכם את הכל, חברתנו היא כה טובה! למענכם עמלנו וחסכנו מעצמנו, כדי שיהיה לכם טוב יותר... ואמנם בידי הנוער יש כיום כסף רב, הרבה יותר מאשר באיזה דור לפנינו. ואילו הצעירים אומרים, אין אנו רוצים את חברתכם ואת תרבותכם, ולעיתים גם לא את כספכם, אנו רוצים מסגרות בהן יש מקום לאדם.

[ד]

ואמנם יש להודות כי החברה הקיימת מבוססת בעיקרה על חמרת, נות, על צריכה ללא סוף וללא צורך. בתחום זה צדק מרקוזה, כשציין את האופי הטוטאליטארי של חברת הצריכה הקיימת, המחזירה בהתמדה בכל אמצעי הפירסומת למוחות האנשים מה

אתר דעת - מכללת הרצוג

רצף ומרד

עליהם לקנות, לרכוש ולהחליף. אכן, אמת הדבר, שאת החברה הקיימת מאפיינת צביעות. מצד אחד היא מחנכת לחיסכון, לריסון ולמוסר, ומצד שני מבוססת היא על בזבז מתמיד על ידי החלפה מתמדת של שיכונים, מכוניות, רהיטים וכל כיוצא בהם, ללא כל צורך. הכל בהתאם לאופנה המוכתבת במידה רבה על ידי אלו שמעוניינים בהרחבה מתמדת של הייצור ההמוני; ואילו הדרישות לריסון ולמוסר מופרכות על ידי הפנייה המתמדת בפרסומת הסרטים וכד' אל היצרים השפלים של אלימות ואל יצר המין, ועל ידי המתירנות היתרה. גם הנטייה הליברלית המופרזת, המתבטאת בויתור על כל הדרכה והנחיה של הצעירים, היא סימן של התרר פפות האמונה בתוקף הערכים, כמו שציין הפדגוג הידוע א' שפרנגר. המבוגרים מתגלים לעיתים בהתבזות עצמית ובביזוי המורשה, אשר הם צריכים היו לייצג, על ידי נטייתם הפוחזת להיות צעירים (ראה גם את הסרטים הנפוצים: המתבגרים, הבוגר וכו'). שכן מאז ראשית המאה עם הופעת ספרה של אלן קיי, "המאה" של הילד" (1900), הפכו הנעורים להיות המודד ליאוש ממסירת ערכים ותגובה נגדית לדיכוי הנוער שהיה נהוג לפניו. תגובה זו היא שהביאה ליסודה של תנועת הנוער בראשית המאה, ביחוד בגרמניה, גם אז וגם זאת כמחאה נגד הציוויליזאציה העירונית חסרת הערכים והתוכן. כאז כן עתה נטו לא מעט מן הצעירים להתגעגע אל המרחקים בזמן או במקום, אל תקופות קדומות של התרבויות והעמים הפראיים או אל המזרח הרחוק (בניגוד לכיוון אבותיהם אל המערב), כדי לברוח מהשתלטות החומר והעושר אל העוני, אל המדבריות ואל... הנירוונה או אל... גן העדן האבוד.

במאבק נגד העוול בחברה נאחזים לעיתים בנושא כלשהו כמו במלחמת ויאטנם ובהפליה הכושים בארצות הברית. לא במקרה היו היהודים מראשי תנועת המורדים בתחום זה. גם אצלנו ניכרים באחרונה סימני מאבק נגד אפליה עדתית, ולאו דווקא רק מצד המקופחים עצמם. גם לפניו כבר היתה רוחות תחושת הסלידה מן השניות שבין הדברנות והסיסמאות המרוקנות מתוכן של המנהיגים והמחנכים על חלוציות וציונות. (ראה לדוגמא את הרומן הידוע של ס' יזהר: ימי ציקלג). גם השמרנות הבלתי רגילה של המפלגות ועסקניהן ונטייתם היתירה להידבק בכיסאותיהם בניגוד לנהוג בצה"ל, למשל, דוחה צעירים רבים מעסקי ציבור.

אתר דעת - מכללת הרצוג

ד"ר פ' רוזנבליט

והרי אין להתעלם מכך, שלאמיתו של דבר רוצה הצעיר הדרכה והכוונה, על דרך הדוגמא האישית דווקא, בשל תחושת אי הביטחון אשר בנפשו. דוגמא לכך, בין אחרות, שיבתם של צעירים לא מעטים, לעיתים בני השיכבה האינטלקטואלית במיוחד, אל העולם השלם של המסורת, אל הרב או הרבי, ואל "השטיבלך" שלו, כך בארצות הברית וכך בארץ. לא פעם הם גם דוחים את פשרנותם ופסיחתם על שתי הסעיפים של הוריהם, ואת בתי הכנסת המפוארים שלהם, ואילו הם מוכנים בכל לבם ונפשם, בלא היסוסים וביקורת, להשתקע בעולמה של תורה.

[ה]

היהדות עצמה נמסרה כמורשה מדור לדור, כאתגר, אך לא כדי להסתפק במצוות אנשים מלומדה, אלא לתאמה עם התנאים החדשים של הדור. לכל מסורת צפויה לעולם הסכנה של התאבנות וקיפאון. לכן לחמו הנביאים, ואחריהם חז"ל, נגד המימסד ונגד הקנפאים על שמריהם. אולי כל אדם חי תוך ציפייה לעתיד טוב יותר, ותוך תקווה לתיקון גורלו, אולם היהודי נדרש לא רק לקוות לעתיד טוב יותר אלא להחישו על ידי מעשיו שלו בכל יום. שכן, "חיי עולם נטע בתוכנו", עולם שיש להקים ולתקן אותו. תמיד מחדש. היהודי אינו יכול להתעלם מכל עוול שנעשה בעולם, ודרך גלגלים שונים נמשכת תחושה זו, לעיתים אף בצורות מסולפות, בלב צעירים יהודים רבים עד ימינו, אף בהיותם מרוחקים מן היהדות. את העולם אפשר לשנות, ויש לשנות, כי אינו קיים "לעולם", "חמישים שנה קרויים עולם" (רש"י ל"ועבדו לעולם", שמות כא, ו). התפיסה השוררת היום, כאילו להלכה או למעשה אין מקום לחידוש ההלכה דווקא בעולם המשתנה באופן כה מהיר, נוגדת את הנוהג בדורות עברו. כבר הרמב"ם העיר בהקדמתו לפירוש המשניות כי מדור לדור נמסרו התורות וההלכות שלא נרשמו על ידי משה, ועליהן נתווספו הלכות ותקנות שונות שנתחדשו בכל דור ודור בהתאם "למידות אשר בהן התורה נדרשת ובהתאם לצרכי הדור... ואין זמן שלא היה בו התבוננות וחידוש העניינים, והיו חכמי כל דור משימים דברי הקודמין עיקר והיו לומדים מהם ומחדשים עניינים; והעיקרים המקובלים לא נחלקו בהם". בדומה לכך עמד הרב קוק בנאומו הפרוגרמאטי בוועידה

אתר דעת - מכללת הרצוג

רצף ומרד

לפתיחת הרבנות הראשית בשנת תרפ"א על "החופש לחדש ולתקן תיקון עולם לשם שמים, ובחינו הלומדים יהיה צורך לתקן תקנות נדולות". וגם הרשב"ם מסר בענייני פרשנות התורה מפי סבו רש"י ש"הודה לו שאילו היה לו פנאי, היה צריך לעשות פירושים אחרים לפי הפשטות המתחדשים בכל יום" (רשב"ם לבראשית לז, ב). ולא במקרה מודגש בתפילה כי "בטובו מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית" וכי, הוא עושה חדשות — כדוגמא לבן אדם, ולכן גם "שירה חדשה שיבחו גאולים לשמך".

[ו]

לאלה מקבילה, או משלימה אותם דינאמיות אחרת מצד ה', שוב כדוגמא לבן אדם ש"מקימי מעפר דל מאשפות ירים אביון". "משפיל רשעים עדי ארץ" — "משפיל נאים ומגביה שפלים" ודו'. כל עיקרה של השבת הרי הוא הטריטוריה העתיד המקווה כבר כעת ביום זה, תוך תקווה "ליום שכולו שבת" (ראה רש"י סנהדרין, צז ע"א: "שכולו שבת — שהעולם משמט"). נרמז כאן רעיון היסוד היהודי, שמשום מה מתעלמים ממנו אצלנו, של **שמיטה ונטישה** של העולם הקיים וסדריו — ובמידה מסויימת אף הפקרתו — בדומה לשנת השמיטה שהיא שנת השבתון, אשר בה מצווה האדם לנטוש את אדמתו, להפקיר את יבולה ולשמט את כספו אשר חייבים לו, ובדומה לשנת היובל, בה ייקרא דרור בארץ לכל יושביה ויתחדשו סדרי העולם. ההלכה משלבת, איפוא, את **המהפיכה** ואת **הערעור** של מוסדות החברה כגורם של **קבע** בסדרי העיתים. לכן, לא במקרה משמשות תקופות השמיטה והיובלות כמדד לחישובי הקץ במדרשים ובמחשבה האפוקליפטית. כך הובנו המקרא ובעיתים גם התורה שבעל פה אצל הגויים כגורם מתסיס את הבריות ואת החברה (התוכחה של שמעיה ואבטליון בסנהדרין ננד עוותי השלטון משמש ציור בכניסה לבית העירייה בבאזל). אולם לעיתים מתייחסים היום דווקא כמה מטובי הצעירים — כנראה על הרקע המתואר — אל התורה, כאל דרך לבריחה מן החברה ומן המציאות במקום להזהות אתן זהות ביקורתית, כדי לתקן ולשנותן, ואילו הם נוטים "להמית את עצמם באוהלה של תורה". גם דרך זו היתה לגיטימית, אך תמיד ליחידים, ובשולי החברה.

אתר דעת - מכללת הרצוג

ד"ר א' רוזנבליט

הרצף אינו סתירה למרד. לרצף תהיה משמעות אמיתית רק אם לא ישמש למסירת חומר יבש, אלא כאתגר לגבינו, להעברת רעיונות והלכות אשר יש להוסיף עליהם בכל דור "בהתאם לצרכי הדור", כי כל דור ודור עומד בייחודו לפני ה' (לדברי ההיסטוריון הגדול ראנקה). ואז תהיה המסורת בעלת משמעות חיונית ומחייבת לגבי צעיה של ימינו הנכסף לסמכות ולפעילות בתוך החברה, אם פותחים לפנינו את הדרך לכך. ולא במקרה מקדימים אנו ברוח זו בתפלתנו היומית: "אלהינו — ואלהי אבותינו, אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב". רק על ידי כך שה' הוא אלהינו — הוא גם אלהי אבותינו.